

Проф. др Владимир Чоловић¹

ЛОНДОНСКИ СПОРАЗУМ (1915.)

Апстракт: Лондонски споразум је закључен 1915. године као уступак Италији од стране земаља Антанте, а у вези уласка Италије у рат против Аустро-Угарске и Немачке. Лондонски споразум се односио на давање Италији територија које су се налазиле у Далмацији и Истри. У тој подели, одређене територије су дате и Србији, Црној Гори и Хрватској. Али, Србији су наметнути услови који су се тицали давања дела Македоније Бугарској. Због Лондонског споразума, пореметили су се односи између Србије и Италије, а и односи Србије и Русије су били дискутабилни. Осим тога, поједини чланови Југословенског одбора били су против већег утицаја Србије на стварање нове државе, као и против поделе територија, која је била дефинисана Споразумом. Иако су после Првог светског рата нестале и Аустро-Угарска и царска Русија, што је довело до постављања питања даље важности Лондонског споразума, Италија је тражила испуњење одредби тог акта и насилно је заузела територије које је добила тим уговором. Таква ситуација је могла да доведе до рата између Србије и Италије. Са друге стране, настао је мит о продаји тих територија од стране Србије, а што се, практично, односило на противљење дела Хрвата и Словенаца већем утицају Србије у заједничкој држави. И данас се осећају последице тога.

Кључне речи: Лондонски споразум, Аустро-Угарска, Италија, Србија, Никола Пашић, Франо Супило, Сазонов, Сонино.

1. Увод

(разлози за закључење Лондонског споразума 1915.)

Италија која је почетком Првог светског рата била чланица Тројног савеза Централних сила (који су чинили и Немачка и Аустро-Угарска), у почетку сукоба се уздржавала од директног војног учешћа. Она је, у почетку, прогласила неутралност, али је истовремено предузимала кораке који су били усмерени и ка Антанти и ка Централним силама. Циљ тога је био добијање што већих користи на обали источног Јадрана. Након дуготрајних и испљујућих преговора између Италије и земаља Антанте, дошло је до склапања међусобног "трговачког" уговора. Италија је, као награду за прихватање савезништва са силама Антанте, добила велики део простора источног Јадрана, укључујући и острва.

Тај "трговачки уговор" је Лондонски споразум (даље: Споразум), који је закључен 26. априла 1915. године између земаља чланица Антанте: Велике Британије, Француске и Русије, са једне стране и Краљевине Италије, са друге. Закључењем Споразума, Италија је, за улазак у рат на страни Антанте, требала да добије Трентино и јужни Тирол до Бренера, затим Трст, Горицу и Градишку, целу Истру до Кварнера, уљкучујући и Волоско, Матуље и Кастав, острва Црес и Лошињ са осталим мањим околним острвима,

¹ Научни саветник, Институт за упоредно право Београд.

затим део северне Далмације од Лисарице и Трибња на северу до рта Плоча на југу, заједно са Задром и Шибеником, као и острва у северној и средњој Далмацији, од Пага до Мљета, осим Великог и Малог Дрвеника, Чиова, Шолте и Брача.

Хрватска, Србија и Црна Гора су требале да добију следеће територије: обалу од Волоског до северне границе Далмације, затим обалу од рта Плоча до Дрима. Овим Споразумом је Италији обећан Додеканез и неке територије у Албанији, Турској и Африци. Италијанска влада је, после закуљчења Лондонског споразума, 4. маја 1915. године, откати Уговор о савезу са Аустроугарском, а 24. маја исте године је ушла у рат против те земље, односно, против бивших савезника². Споразум је закључен као тајни уговор, али хрватски политичар Франо Супило, који је иначе боравио ван Хрватске, током Првог светског рата, сазнао је за његово постојање од руског министра спољних послова Сазонова³. Резултат тога је био да је Југословенски одбор настојао да спречи његову реализацију.

Споразум је оставио дубок траг не само у историји Србије и стварања Југославије, већ и у целокупној историји Првог светског рата и већине држава које су учествовале у том рату. Као што смо рекли, Споразум је закључен као тајни, а представљен је као трговачки уговор. Но, у Србији, као и у другим областима које су ушле у састав нове државе Југославије изазивао је низ полемика и сумњи које су доводиле до различитих ставова у зависности од тога, ком народу је припадао аутор одређеног става.

Ми ћемо пажњу посветити, пре свега, појединим деловима текста тог Споразума, као и разлозима његовог доношења. Исто тако, анализираћемо и ставове српских и хрватских политичара према том акту. У вези са тим, говорићемо и о односима Србије и држава савезница у Првом светском рату у вези спровођења Споразума, као и односима Италије и Ватикана, имјаући у виду однос Ватикана према Аустроугарској. На крају, одредићемо и најбитније последице Споразума које су настале после рата. Једно од важних питања на које ћемо покушати дати одговор, односи се на чињеницу да ли је Споразум ометао стварање заједничке државе, односно, да ли би он довео до стварања више држава на том простору, с тим што би Србија и Црна Гора биле територијално веће, у односу на период пре Првог светског рата.

Многа од питања која су се постављала у току Првог светског рата у вези Споразума, па и непосредно након њега, постављају се и данас. То се, нарочито, односи на питање да и је било боље да је Србија прихватила понуде о којима ће бити речи, као и да ли Србија стоји иза садржине текста Споразума, који се односи на заузимање територија које данас припадају Хрватској и Црној Гори.

2. Садржина Споразума

Као што смо рекли, посветићемо пажњу оним деловима Споразума који се највише тичу Србије, али, исто тако, упознаћемо се и са неким одредбама којима се "додељују" одређене територије Италији, имајући у виду, да је основни разлог закључења Споразума, уступак Италији, као цене за њен улазак у рат на страни Антанте.

² <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1564>, Извори: Марјановић М., Лондонски уговор из године 1915. Прилог повијести борбе за Јадран 1914–1917, Загреб 1960; Шепић Д., Италија, савезници и југославенско питање 1914–1918, Загреб 1970. (28.02.2014.)

³ Сергеј Дмитријевич Сазонов (1860—1927.) министар спољних послова Русије до јула 1916.

Пре свега, одредбама Споразума је одређено да се Италија обавезује да користи све своје ресурсе у сврху вођења рата заједно са Француском, Великом Британијом и Русијом против свих непријатеља. Француска и британска флота се обавезују да пружају сталну помоћ Италији, све док флота Аустро–Угарске не буде уништена или до закључења мира. У вези са тим, Поморска конвенција биће одмах закључена између Француске, Велике Британије и Италије⁴.

По одредбама Споразума, Италија ће добити Триент (Тренто), цизалпински Тирол са његовом географском и природном границом (граница Брењера), исто као и Трст, грофовије Горице и Градишке, као и сву Истру до Кварнера, укључујући Волоско и кварнерска острва Црес и Лошињ, исто као и мала острва Плавник, Уније, Сракане, Полачаре, Св. Петар, Иловик, Товарник, Брњицу и оближња острвца⁵. Италија ће исто добити и провинцију Далмацију у њеним садашњим границама, обухватајући на северу Лисарицу и Трибањ, а на југу, до једне црте, која почиње на обали код рта Планка и протеже се на исток, тако да обухвати и све долине и водене токове, према Шибенику, као што су Чикола, Крка и Бутишњица и њихове притоке. Италија ће, осим тога, добити и сва острва, која леже на северу и на западу Далмације почев од острва Премуда, Силба, Олиба, Шкрде, Маун, Паг и Вир на северу, па на југу до Мљета укључујући острва Св. Андрија, Бишево, Вис, Хвар, Торкул, Корчула, Кациол и Ластово, заједно са суседним гребенима и острвцима, као и Палагружа, али са изузетком острва Велики и Мали Дрвеник, Чиово, Шолта и Брач⁶.

Споразум предвиђа да и четири земље савезнице додељују Хрватској, Србији и Црној Гори следеће територије: - на горњем Јадрану читаву обалу од Волоског на граници Истре до северне обале Далмације, укључујући данашњу угарску обалу и хрватско приморје, са луком Ријека и са малим лукама Нови и Карлобаг, као и острва Крк, Првић, Гргур, Голи и Раб; - на јужном Јадрану (у области, која интересује Србију и Црну Гору) читаву обалу од рта Планка до реке Дрима, са важним лукама Сплит, Дубровник, Котор, Бар, Улцињ и Св. Иван Медовански, а са острвима Велики Дрвеник, Мали Дрвеник, Чиово, Шолта, Брач, Јакљан и Колочеп. Лука Драч остаће део независне муслиманске државе Албаније. Италија ће имати потпуни суверенитет над Валомом, острвом Сасено и једне територије која је довољно велика за обезбеђење одбране ових тачака⁷.

Ако Италија добије Триент и Истру, како је наведено у члану 4, Далмацију и јадранска острва у границама одређеним у члану 5., као и залив Валона (по члану 6), као и ако се централни део Албаније сачува за стварање мале неутрализоване аутономне државе, тада се Италија не сме противити да се северни и јужни део Албаније, ако то буду желеле Француска, Велика Британија и Русија, поделе између Црне Горе, Србије и Грчке. Осим тога, Италији ће бити наложено, да заступа државу Албанију у њеним односима са иностранством. Италија је сагласна, да се у сваком случају на истоку Албаније остави довољно велика територија у сврху, да се осигура Грчкој и Србији заједничка граница на западу Охридског језера⁸.

⁴ Члан 2 Споразума; Мандић А., Фрагменти за историју уједињења, Загреб 1956., стр. 162-165

⁵ Члан 4 Споразума

⁶ Члан 5 Споразума

⁷ Члан 5 Споразума

⁸ Члан 7 Споразума

Италија је добила велики део супротне обале Јадрана. Као што ћемо видети касније, то је и био једини разлог њеног учешћа у рату на страни савезника. Што се тиче Србије, од ње су савезнице тражиле да, заузврат, учини неке територијалне уступке, без обзира на то што, у време закључења Споразума, пролази најтежи период у очувању државе и људства.

3. Ситуација у Србији у време закључења Споразума

У време кад су се водили преговори са Италијом око њеног уласка у рат на страни Немачке и Аустро-Угарске или на страни Антанте, проблеми Србије су били велики, нарочито због тога, што је војска Аустро-Угарске заузела Београд и Ваљево, а продрла је све до Рудника и Колубаре. Французи нису послали Србији муницију, иако је то било договорено⁹.

Но, мора се рећи да многи, тада, нису схватили да је Први светски рат био рат за поделу територије Аустро-Угарске, за наследство ове монархије. Један од тих је био и италијански министар иностраних послова Сонино¹⁰ који је о овој ситуацији разговарао и са Николом Пашићем, али, директно, тек, 1917. године.

Србија није добила ни једно званично обавештење о преговорима и о закључењу Споразума. Франо Супило је обавестио Николу Пашића о Споразуму. Но, Пашић је након овог обавештења врло брзо био обавештен и од српских посланика у Паризу и Риму, Миленка Веснића и Михаила Ристића да се воде преговори око Споразума. Ристић је Пашићу доставио и карту Балкана, на којој су биле уцртане нове границе. По тој карти, границе Италије су обухватале Трст, целу Истру, део Крањске и целу Далмацију¹¹. Године 1915., након потписивања Споразума, Француска и Енглеска нуде Србији северну Албанију, а Грчкој јужну, уз услов да Србија Бугарској преда Македонију, а да Грчка уђе у рат против Аустро-Угарске на страни Србије. Но, Сонино је био против тога, управо због Албаније. Тиме је Италија показала дозу неповерења према силама Антанте.

Кад је у питању неповерење Италије, мора се рећи да ни закључење Споразума није ништа променило. Иначе, закључење Споразума је пратило низ препирки. Сонино је веровао да ће рат бити кратак, да ће се завршити до јесени 1915. године¹². Исто тако, Сонино је био мишљења да текст Споразума мора да буде непознат Србији, управо због брзог завршетка рата. Али, ни представници Француске, Велике Британије и Русије нису размишљали другачије. Они су Србију схватили само као оруђе у борби против Аустро-Угарске. Нису схватили да треба анимирати све Словене који су живели на територији Аустро-Угарске у борби против непријатеља и уништењу Царевине.

⁹ Сфорца К., Никола Пашић и уједињење Југословена, Београд 1937., стр. 196

¹⁰ Сонино (Sidney, Baron Sonnino -1847.-1922.), италијански министар спољних послова. Био и председник Владе 1906 и 1909-1910.

¹¹ Николић К., Лондонски пакт 1915. и границе Србије, Прва међународна конференција о - сукцесији Јадранског мора и о границама унутар бивше Југославије – Београд 2003., <http://www.rastko.rs/istorija/delo/11012> (15.02.2104.)

¹² Сфорца К., нав.дело, стр. 199

Са друге стране, Никола Пашић је мислио да ће рат трајати до 1920. године, уколико се не умешају САД. То је и рекао Карлу Сфорци¹³ на острву Крф, да једино учешће САД може скратити рат¹⁴. Пашић је од Сфорце тражио да му закаже сусрет са Сониним, а до тога је дошло 10. септембра 1917. године. Пашић је у том разговору истакао да односи Италије и будуће Југославије не могу бити засновани само на демографским границама, већ да треба размишљати и о географским и стратешким факторима. Но, разговор је одисао неповерењем, обзиром да је Пашић говорио и о Јадранском мору, односно, о контроли те области од стране Италије. По мишљењу Сфорце, Пашић је направио грешку у том разговору, јер је наговестио нешто што би срушило Споразум. Сонино је желео да Италија Споразумом буде осигурана. Оно што је била основна грешка код Сонина, јесте, што је веровао да Аустро-Угарска неће нестати¹⁵.

Регент Александар Карађорђевић је добио уверавања од руске владе да ће интереси Србије бити заштићени. Предложено је да се италијански захтеви за територију ограниче до Пуле, како би се проширили уступци Србији, а Русија би тражила да се уступе одређене територије Србије Бугарској. Након 1. маја, Пашић је био упознат са датумом потписивања Споразума, као и приближно тачним територијалним уступцима који су били обећани Италији. Пашић је руској влади овај проблем представио као српски, а не као проблем будуће заједничке државе¹⁶.

Средином 1915. године земље Антанте и Италија почињу да праве планове о територијалним уступцима Србији. Пашић је 20. јула био обавештен да се енглеска дипломатија сложила да се Србији преда део Баната, два излаза на Јадранско море (преко Далмације и северне Албаније) и да савезници немају ништа против стварања будуће заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца. Руси су, са друге стране, по сваку цену желели да Бугарска уђе у рат на страни савезника, па је од Србије тражено да Бугарској преда одређене територије у Македонији. Интересантно је писмо Сазонова које је упућено Мирославу Спалајковићу који је био српски посланик у Петрограду. Оно се односило на то да Србија не може добити и Македонију и Хрватску. У том писму је речено да је Србији место на западу, затим да се мора осигурати мир између Србије и Бугарске и да ће Македонија "појести" Србију¹⁷. Касније ћемо споменути и састанак Сазонова и Спалајковића.

Енглези су, пак, гарантовали, ако Србија уступи део Македоније, она ће учествовати у подели територија јужно од Драве и Дунава, а на западу до Загреба, затим на Јадрану од Ријеке до Св. Ивана Медованског, осим делова који су обећани Италији. То је предлагао Лорд Греј, а тим предлогом се гарантовала савезничка помоћ у уједињењу Србије са јужним Словенима Аустроугарске, "ако то Хрвати буду изричито желели". Овај предлог је подржао и министар иностраних послова француске Делкасе, али се томе супротставио Сонино. То је и био разлог, због чега су савезници прво 3. августа у Софији, а потом и 4. августа 1915. у Нишу предали заједничку ноту са понудом која је била мања у односу на претходно обећање Србији. Наиме, у тој ноти је захтевано од Србије да уступи Бугарској део Македоније, а дефинисали су спремност да Србији гарантују компензацију на делу Ја-

¹³ Карло Сфорца (1872.-1952.) је био италијански дипломата. У време Првог светског рата, био је, између осталог, и у Србији.

¹⁴ Сфорца К., нав. дело, стр. 200

¹⁵ Сфорца К., нав. дело, стр. 201

¹⁶ Николић К., нав. дело

¹⁷ Николић К., нав. дело

драна, у Босни и Херцеговини, као и другим деловима Аустроугарске на којима су живели јужнословенски народи. Никола Пашић је то одбио. Након тога су Енглеска и Француска отпочеле обимне преговоре 15. и 16. августа, а њихов резултат је био заједничка изјава у којој је тражено да се Србија одмах изјасни о територијалним уступцима Бугарској, а на другој страни су предвиђене компензације: Босна и Херцеговина, Срем, Бачка, део јадранске обале од Плоча до 10 километара јужно од Цавтата, северна Албанија и Славонија. Никола Пашић је овим био разочаран и рекао да се нада да ће Аустро-Угарска понудити мир Србији, а у супротном бориће се на два фронта¹⁸.

Као што смо, већ, рекли, савезници су тражили од Србије да уступи Македонију Бугарској, у замену да Бугарска ступи у рат против Аустро-Угарске. Наиме, 22. јула 1915. године, захтевано је од српске владе да Бугарима уступи знатан део Македоније, односно, целу неспорну зону из српско-бугарског Уговора од 29. фебруара 1912., као и да Бугарска приђе Четворном споразуму и да нападне Турску, а помогне савезницима у нападу на Дарданеле. Исто тако, Србији је била обећана територија на западу, у Босни и Херцеговини. А наведене четири земље су тражиле од Грка да уступе Бугарима Кавалу, а да, за то, добију територију у Малој Азији¹⁹.

Пашић је био у незгодној ситуацији, а није веровао да ће Бугарска потписати споразум са Антантом, чак и да јој је понуђено много више. Он није одређено одговорио представницима четири земље. Након одржаних седница Народне скупштине у Нишу 7., 8. и 10. августа, 20. августа 1915., Пашић одговара савезницима пристајући да се Бугарској уступи део неспорне зоне, на левој обали Вардара, али под условом да се та област преда након рата, а да Бугари нападну Турску. Али, пристанак Пашића није ни био потребан савезницима, јер су они већ о томе одлучили. Русија је 4. августа дала Бугарима обећање да ће Србију присилити на то²⁰. Али, Бугари нису пристали, јер су тада већ преговарали о савезу са Немачком и Аустроугарском. Бугарска је са те две земље закључила споразум о савезу против Србије 6. септембра 1915. године, а истог дана је потписан и војни споразум, по коме, напад на Србију има да почне 30 до 35 дана након закључења споразума²¹. Два дана касније, Бугарска мобилише војску, а објављује своју оружану неутралност. Бугарска је такав поступак објашњавала тиме што је Србија слала своје јединице на границу. Србија је сматрала да треба предухитрити Бугарску у нападу, али јој то није било дозвољено од савезника. Чак није смела да одговори ни на изазивања Бугара на граници. Дана 30. септембра 1915., Бугари почињу напад на Србију и настаје опште повлачење српске војске²².

Из овога се може закључити да су савезнице директно одговорне за ситуацију у Србији и уништење великог дела српске војске. Неуспешно преговарање, лоша процена, вођење рачуна о сопственим интересима, ставиле су српску војску у безизлазни положај. Трговина са територијама се није исплатила, поготово кад је у питању била Бугарска.

¹⁸ Николић К., нав. дело

¹⁹ Сфорца К., нав. дело, стр. 343

²⁰ Сфорца К., нав. дело, стр. 344

²¹ Сфорца К., нав. дело, стр. 344

²² Сфорца К., нав. дело, стр. 345

4. Франо Супило и Споразум

Србија је, осим, бриге везане за исход рата и опстанак државе, имала и бригу везану за евентуално стварање нове заједничке државе, у чему је имала и помоћ и отпор појединих припадника Југословенског одбора. Један од њих је Франо Супило. Супило је био покретач и члан Југословенског одбора. У периоду дефинисања организације и деловања Одбора, поставља се питање у вези са његовим поступцима који су били контраверзни, обзиром да се залагао за стварање заједничке државе, да би касније постављао "хрватско питање" и залагао се за стварање независне Хрватске. Поменућемо само неколико момената везаних за Супила и његов однос према Споразуму и Србији.

Супило је први обавестио Југословенски одбор о преговорима између Италије и Антанте. У телеграму од 17. марта 1915. године, који је био упућен члановима Југословенског одбора (иако је Југословенски одбор био формално основан 30. априла 1915. године, прва окупљања су се догодила још 1914.), Франо Супило је навео да је сазнао да се већ неколико дана воде преговори у Лондону о уступцима Италији, у којим активно учествују Енглеска, Русија и Италија. Садржај тих преговора је Јадранско море. Супило наводи да, ако неко тражи мишљење од дипломата (којима је овај телеграм и упућен) о уступању територија Италији, да они то одбију и да изнесу став да не могу да дају концесије Италији, већ да траже етнографске, односно, националне границе²³.

Следеће што треба поменути у вези Супила, јесте његова промена политике и односа према стварању заједничке државе и Србији. Наиме, Франо Супило је 5. јуна 1916 године послао писмо Југословенском одбору у коме наводи да дуже време није задовољан поступком и политиком српске Владе у решавању југословенског питања на темељу народног јединства Срба, Хрвата и Словенаца. Он наводи да српска Влада на леп начин представља програм уједињења преко својих компетентних представника, али у читавој својој тактици је починила низ пропуста и крупних начелних грешака против тог програма. Он истиче да будућа држава мора да буде изграђена на равноправности народа, а да је Европа својим поступцима које је учинила у вези будуће државе и народа у њој, највише оштетила Словенце и Хрвате. Наводи да ће Хрвати, заједно са Словенцима, доживети судбину Пољака. Чак наводи да би, по његовом мишљењу, већина Хрвата и Словенаца, радије изабрала да буде поново под Аустро-Угарском, него ситуацију која је била дефинисана одредбама Споразума. Исто тако, Супило каже да Југословенски одбор никада није учинио кораке који би ово стање променили. Осим тога, поставља "хрватско питање" и каже да је дужност српске Владе била, да и то питање постави у националном уједињењу²⁴. Сукоб Франа Супила и Југословенског одбора и Србије је настао и раније, али није имао овај облик. Још 1914. године Супило је био неповерљив према југословенском програму Србије, због политике Николе Пашића.

Супило се са неповерењем односио и према Нишкој декларацији и, практично, радио је против интереса Србије и Југословенског одбора, постављајући питање и "велике Хрватске". У октобру 1915. године, Супило је енглеском министру лорду Греју предао једно писмо у коме је захтевао, као услов за уједињење у нову државу, претходну унутрашњу трансформацију Србије. Југословенски одбор је, због тога, у фебруару

²³ Телеграм упућен из Петрограда. Мандић А., нав. дело, стр. 147

²⁴ Мандић А., нав. дело, стр. 35

1916. осудио Супилове поступке, након чега је он дао оставку на место у том одбору, али је и даље наставио да се залаже за решење "хрватског питања" код савезника²⁵.

Интересантно је поменути и однос Супила и Русије, односно, Сазонова. Супило је потпуно променио своје мишљење о Русији, након сусрета са Сазоновим. Он је, у почетку, неограничено веровао у словенску пожртвованост, да би, након посете Сазонову, имао најгоре могуће мишљење о руској дипломатији. Он је руску дипломатију називао неспособном, притворном и себичном. Чак је и написао "Досије Сазонов" у 12 тачака који се састоји из његових оцена и утисака²⁶. Тај Супилов резиме ћемо кратко навести: Супило наводи да Сазонов не зна ко су Словенци, као ни да ли постоје. Затим, Сазонов не зна да је постојала Дубровачка република, него је тврдио да је Дубровник био млетачки град. Следеће, Сазонов тврди да су острва и градови Далмације и Истре италијански, а да су само места у Загорју словенска. Сазонов се, по речима Супила, чудило да је Шибеник више словенски град од било ког другог, процентуално гледано. Уверен је да је и Опатија италијански град. Мишљење о Србима и Хрватима му је проиталијанско. Исто тако, Сазонов је рекао да ће Србија добити излаз на море и накнаду штете, али да не верује у остварење неких већих идеала јужнословенских народа. Затим, Русија мора да попусти пред италијанским захтевима. По речима Супила, Сазонов је Спалајковићу²⁷ рекао да ће Србија доста добити, јер је доста жртвовала, али да буде мирна. Ипак, рекао је да је могућ рат између Србије и Италије, али да ће Италијани бити поражени, јер су много слабији, а да су слабост показали у Либији. Руским новинарима је саветовао да не пишу о словенским проблемима на јадранском простору, већ само о руским. Био је веома критичан према појединим министрима (Кривошејин) који су се интересовали за питање Јадрана. Супило је истакао и део разговора Сазонова и Спалајковића, у коме је Сазонов питао Спалајковића шта би још Срби хтели и да ли желе и Рим и Москву²⁸.

Руски посланик у Србији Трубецкој, који је Супилу дао препоруке пред његов састанак са Сазоновим, био је незадовољан овим мишљењем о Сазонову, па је послао о томе извештај у Петроград. Супила је представио као "аустријског јавног радника код кога је политика уско везана са политиканством". Трубецкој наводи да је о томе упозорио и Престолонаследника Александра Карађорђевића и Николу Пашића, тј. да Супилов став о Сазонову и Русији приме са највећим опрезом²⁹.

5. Никола Пашић, Споразум и заједничка држава

У вези са свим догађајима везаним за преговоре око закључења и само закључење Споразума, као и за последице које је тај акт произвео, морамо да се осврнемо на идеју Николе Пашића о стварању југословенске државе. Наиме, Пашић је о стварању заједничке државе почео да размишља од самог почетка рата. Почетком септембра 1914. године у званичној дипломатској ноти, први пут је изнео став о стварању Југославије, односно, о логичности и политичкој сврсисходности таквог чина. Октобра исте године, покренуо је иницијативу за стварање Југословенског одбора. У децембру 1915. године иступио је са ратним усло-

²⁵ Супило је покушао поново да се врати у Југословенски одбор, након потписивања Крфске декларације, али је умро 25. септембра 1917. године у Лондону.

²⁶ Раденковић Ђ., Пашић и Југославија, Београд 1999., стр. 133

²⁷ Мирослав Спалајковић (1869-1951), посланик Србије у Русији у време Првог светског рата

²⁸ Раденковић Ђ., нав. дело, стр. 134

²⁹ Раденковић Ђ., нав. дело, стр. 135-136

вима Србије у којима је, на првом месту ставио ослобођење и уједињене свих Југословена. Пашић је пожуривао чланове Југословенског одбора да што пре почну са радом. Он је предлагао да Југословенски одбор има своје седиште у Лондону, а по потреби у Риму, Паризу, Петрограду, Америци, па и Женеви. Исто тако, знао је да ће питање уједињења зависити највише од Хрвата и Словенаца³⁰. Кад је у питању став Пашића према борби за Јадран, мора се рећи да не би имало нарочитог ефекта чињеница да је Пашић био раније обавештен о преговорима у вези закључења Споразума. Шта више, да је раније реаговао, то је могло да има негативне ефекте за даљи статус Србије³¹.

6. Последице Споразума

Посветићемо пажњу и последицама закључења Споразума, које су настале након Првог светског рата. Те последице су се практично тицале онога што је договорено за време Првог светског рата и од тога Италија није желела да одступи. Кад је рат завршен, владало је уверење да се тешко може бранити Споразум, обзиром на нестанак Аустро-Угарске и царске Русије. Споразум је и био закључен како би се Италија борила и против Аустро-Угарске и Русије, ако би Русија бранила интересе Србије изграђивањем поморских база на Јадрану³².

Но, по Споразуму, у Далмацији су многа места додељена Италији, а међу њима и већи градови, као што је Задар. Навешћемо догађаје везане за Задар, да би описали ситуацију везану за Далмацију у данима након рата. Наиме, Задар је био, за време аустријске власти, главни град аустријске покрајине, у коме је живео велики број чиновничког кадра. Практично, Задар је имао статус значајног севернодалматинског културног и приредног центра. Такав статус је Задар имао све до краја рата. Одмах након потписивања примирја 3. новембра 1918. године између савезника и Аустроугарске, већ следећи дан 4. новембра дошло је до војног заузимања Задра, чиме се кренуло у спровођење претходно добијених обећања, која су номинално пописана у оквиру Споразума³³. Као резултат овог војног заузимања, наступила је чињеница којом је уже подручје града директно дошло под италијанску управу. Уосталом, као и већи део јадранске обале.

Ако имамо наведено у виду, мора се схватити да је најактуелније политичко питање на просторима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, било чврсто захтевање спровођења загарантованих територијалних користи које је добила Италија, а које су биле прописане одредбама Споразума. Овако непопустљиви ставови били су изражени и током мировних преговора у Паризу 1919. године. Наиме, тада су Италија и нова држава Краљевина СХС ушле у тешки преговарачки процес, ради постизања договора око међусобног територијалног разграничења³⁴. Посебан проблем је био, како смо рекли, тзв. "јадранско питање". Захваљујући, пре свега, британској, али и француској влади, које су због тога што су потписнице Споразума, апсолутно подржавале италијанску страну у смислу њиховог захтева за добијањем територија на тлу Далмације, током новембра 1920. године дошло је

³⁰ Раденковић Ђ., нав. дело, стр. 141

³¹ Раденковић Ђ., нав. дело, стр. 142

³² Николић К., нав. дело

³³ Бегоња З., Задар у споразумима тијekom прве половине XX стољећа (1915.-1947.), Радови завода за повијесне знаности ХАЗУ св. 49/2007, Задар 2007., стр. 505

³⁴ Бегоња З., нав. дело, стр. 506

до директног притиска на преговараче Краљевине СХС. Наиме, становиште Велике Британије, а то становиште је делила и Француска, односило се на чињеницу да ће, ако преговори буду неуспешни, британска влада, која је верна својим обавезама, подржати италијанску владу, у случају, ако ова буде сматрала да треба применити Споразум. Уз претходно постигнуту италијанску преговарачку предност, која је добијена војном окупацијом Задра и других места у Далмацији, као и у стално напетом и исцрпљујућој атмосфери, на наметнутим директним преговорима између Италије и Краљевине СХС, дошло је 12. новембра 1920. године до одређеног компромиса и коначно, до закључивања међусобног споразума у италијанском месту Рапало³⁵ (Рапалски споразум). Тај споразум који се састојао од 8 чланова, Италији је и *de facto* и *de iure* осигурао границе унутар којих су јој припали источнојадранске територије, као што су Трст, Горица, део Крањске, Задар, острва Црес, Лошињ, Ластово и Палагружа, док је Ријека проглашена као слободан и независан град, али до 1924. године³⁶.

Италијанска делегација је на Мировној конференцији настојала да истакне што уверљивије стратешке и безбедносне разлоге због којих не жели да се одрекне територија на тлу Далмације. Вођа италијанске делегације Орландо је на конференцији рекао да је захтев припајање дела територије Далмације Италији, пре свега, везан за стратешки моменат. Он је, у том смислу, рекао да је италијанска обала потпуно незаштићена и да је изложена нападима. Италијанска обала не може бити заштићена све док Италија не буде имала базу на средини друге обале Јадранског мора. Орландо се позивао, како на стратешке, тако и на националне и историјске разлоге за наведено. Чак је рекао да је од почетка историје Далмација била италијанска. Навео је да у Задру, Сплиту и Трогиру живи велики број Италијана. Без обзира на то, по речима Орланда, Италија тражи само мали део Далмације³⁷.

Вешта италијанска дипломатија није попустила ни под притисцима председника САД Вудроа Вилсона, код кога су чланови југословенске делегације у Паризу, коју су чинили, осим Пашића, Трумбић³⁸ и Веснић³⁹, имали релативно чврст ослонац за своју преговарачку стратегију. Настојања су била усмерена на, са једне стране, укидање тајно потписаног Споразума, а са друге стране, на то да се спаси јадранска обала од припајања Италији и да се не допусти припремана окупација Далмације. Др Анте Трумбић је на иницијативу Еванса и Стида, тражио од САД у октобру 1918. године да она својом војском заузме источну обалу Јадрана, односно, спорно подручје, како то не би учинила Италија. Обзиром на то да планови савезничке инвазије у Далмацији нису успели, остало је на томе да се привремено изврше обећања Антанте која су дата у Лондону. Тако је у Паризу формирана прелиминарна платформа, односно, преднацрт за услове примирја са Аустро-Угарском, што је, након тога, било презентирано да се потпише у Падови 3. новембра 1918. године. Прошла је непримећена једна чињеница, везана за ову платформу-

³⁵ Бегоња З., нав. дело, стр. 507

³⁶ *Ibidem*

³⁷ Ивош Е., Однос италијанских војно-цивилних власти (централних и покрајинских) у окупираном дијелу Далмације 1919. године, Политичка мисао вол. XXXVI (1999.), Загреб 1999., стр. 184

³⁸ Анте Трумбић (1864-1938) председник Југословенског одбора

³⁹ Миленко Веснић (1863-1921), српски дипломата, министар правде, председник Владе и министар спољних послова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, представник Србије на мировним преговорима у Лондону и Версају

му, која се односи на реализацију клаузула наведеног примирја, којима се повређивао суверенитет нове Краљевине СХС која је, дан пре потписивања примирја, именовала земаљску владу за Далмацију са седиштем у Сплиту⁴⁰. Врло брзо, по закључењу примирја, из италијанских лука на Јадрану испловило је неколико ратних бродова са задатком искрцавања у Далмацији. Током октобра и новембра 1918. године, Италијани су спроводили окупацију из два правца – Задра и Шибеника, па су се, иако је локално становништво протестовало, почетком 1919. године, под италијанском контролом, нашле 34 далматинске општине⁴¹.

7. Ватикан, Италија и Споразум

Посветићемо пажњу и односима Италије и Ватикана у вези Споразума. Познато је да су између Свете столице и Италије постојали проблеми од времена уједињења Италије. Због тога је Италија захтевала да Ватикан не учествује у мировним преговорима. Италија је 4. марта 1915. године, упутила Великој Британији Меморандум о италијанским захтевима. Члан 15 тог Меморандума је предвиђао да Ватикан не учествује на конференцији⁴². Одредба тог члана је и ушла у текст Споразума. То је, наравно, изазвало оштре полемике између Ватикана и земаља савезница.

Петроградски лист "Известија" је крајем новембра 1917. године, објавио да су државе савезнице склопиле низ тајних уговора, међу којима је био и Споразум. Текст члана 15. је у Италији објављен према руској верзији, што је изазвало низ полемика и напада. Због тога је у круговима савезничких земаља преовладало мишљење да се Ватикану саопшти тачан текст члана 15. и изгледало је, на почетку, да ће се то и обистинити. Али, десило се другачије. Неколико чланова Доњег дома, који су били римокатолици, тражило је од Владе да објасни члан 15. Споразума⁴³. Конкретно, тражило се објашњење, да ли је члан 15. онемогућавао мировне напоре Ватикана и да ли због тога савезници нису одговорили на ноту Свете столице. На први део питања се одговорило позитивно, док се негирало да је члан 15. био разлог, за то што се није одговорило на ноту Ватикана.

Са друге стране, Сонино је посебно био забринут због могућности да Владу нападну католички посланици. Италијанска влада је објавила да Споразум није садржавао клаузулу која би Папи забранила да ради за мир, што је било супротно изјавама Британаца. Ова изјава није, наравно, смирила ситуацију, већ је допринела да се распламса полемика на релацији Рим—Лондон. Крајем децембра 1917. године, лорд Сесил је предложио да се у члан 15. укључе све незарађене стране, како би се смањио притисак католика. Велика Британија је била за измену спорног члана, Француска да се текст члана објави у интегралном облику, а Италија је била против оба предлога. Ватикан је сугерисао британској Влади да би био задовољан да се и дискретно уклони ова одредба. А у супротном, Ватикан ће, јавно, покренути кампању против члана 15. Сонино се противио уклањању члана 15. и савезници су одустали од тога. Наравно, Италијани су, по сваку цену, желели да искључе Ватикан са мировних преговора, а члан 15. им је то омогућавао⁴⁴. Но, католици су

⁴⁰ Ивош Е., нав. дело, стр. 184

⁴¹ *Ibidem*

⁴² Живојиновић Д., Ватикан и Први светски рат 1914—1918, Београд 1996., стр. 264

⁴³ Живојиновић Д., нав. дело, стр. 275

⁴⁴ Живојиновић Д., нав. дело, стр. 276-280

широм света почели кампању. Из католичких бискупија из великог броја земаља су стизала протестна писма у британско министарство спољних послова. Ватикан је предлагао да амерички кардинал Гибонс протестује код председника САД Вилсона, али овај то није учинио. Након тих догађаја, није било значајнијих иницијатива у вези спорног члана 15 Споразума⁴⁵.

Иначе, у светлу Меморандума, мора се рећи да је Света Столица подржавала очување Аустро-Угарске, јер је Хабзбуршка држава била највећа католичка држава у Европи у то време, што је било важно за Ватикан, обзиром да се радило о најпоузданијем савезнику Папе, у ситуацији компликованих међународних односа на почетку 20. века. Папа Бенедикт XV је имао значајан утицај на дипломатски покушај да се Италија спречи да уђе у рат на страни земаља Антанте. У ствари, он је и охрабривао лидере Монархије да уступе део територије јадранске обале Италији. Ипак, Антанта је гарантовала много веће територијалне уступке, од онога што је била спремна да учини Аустро-Угарска⁴⁶.

8. Односи Србије, Хрватске и Словеније након Првог светског рата у вези Споразума

Често се, након Првог светског рата, а и много година касније постављало питање међу појединим припадницима хрватског и словеначког народа о улози Србије у дефинисању и закључењу Споразума. Са једне стране, Италија је поставила своје историјско право као наследница Млетачке Републике, као и право да задобије стратешку границу према јужнословенским суседима⁴⁷. Поједини делови хрватског и словеначког народа, који су створили мит о продаји или трговини територија настањених тим народима, истицали су да је тај губитак настао због кривице вођства Србије, јер нису били крајеви који су насељени српским становништвом. Тај мит је настао као продукт политичке борбе у којој се нису бирала средства. Његова политичка употреба имала је сврху изазивања подозрења и сумње између два најмнобројнија народа у заједничкој држави - српског и хрватског, а са циљевима слабења њихове солидарности и оспоравања смисла те заједничке државе. Зашто је настало то подозрење, а можемо рећи, и сукоб. Због редукованог схватања сложене политичке стварности у прошлим временима, али и због политичких опредељења појединих грађана, научника у деценијама стварања и егзистирања југословенске државе. Тај мит је опстао до данас, чак и после нестанка Југославије. Но, морамо рећи, да тај мит није никада створен по питању Приморске и Трста.

Италија је све предузимала да омете стварање и консолидовање нове југословенске државе, а тиме је омогућила појединим официрима-франковцима⁴⁸ да обилазе заро-

⁴⁵ Живојиновић Д., нав. дело, стр. 281-288

⁴⁶ Matijević Z., The Political Activities of Dr. Ivo Pilar on the Eve of the Demise of the Habsburg - Monarchy (1915-1918), PILAR - Croatian Journal of Social Sciences and Humanities / Year I. (2006), Issue 2(2), Zagreb 2006., стр. 72

⁴⁷ Бјелајац М., Мит о продаји хрватских националних територија 1915.-1924. Порекло, рецепција, трајање., стр. 113, http://www.cpi.hr/hr-7010_1-3_1_nacionalni_identitet_i_povijesni_stereotipi_hrvata_i_srba_jednih_o_drugima.htm (04.03.2014.)

⁴⁸ Израз "Франковци" у хрватској политичкој историји од краја 19. века означава радикалне националисте, непријатељски расположене према Србима. Користио се од почетка 1890.-их година за фракцију Странке права, на чијем је челу био Јосип Франк.

бљеничке логоре на њеној територији и да шире антисрпску пропаганду. Још 1918. године, та пропаганда као свој саставни део је имала лажну тврдњу да је Србија потписала Споразум и да је њена влада тражила да се из заробљеништва ослобађају само Срби. У томе је највише био активан Стево Дујић, франковац, потпуковник бивше аустроугарске војске, мада је, као и Славко Кватерник⁴⁹ или Густав Перчец⁵⁰, у марту 1919. године, примљен у нову југословенску војску, коју врло брзо напушта и у иностранству наставља да се бори против нове државе⁵¹.

Када су Италијани, крајем 1919. године, издвојили из логора Хрвате и сместили их у Монте Касино, 13. децембра исте године, међу њих долазе франковци, који су их уверавали да у Хрватској влада терор и да се хапсе сви чиновници и официри, понављајући тезу да је Србија потписала Споразум.

И крајем пролећа 1937. године, бележимо поновно коришћење мита о продаји Далмације у политизацији јавног мњења. У Загребу се растурају забрањени леци "Хрватско питање и Лондонски споразум", а у Сарајеву дон Александар Зоричић, свештеник и професор Сењске гимназије јавно говори о продаји Истре, острва и Задра, па и Шибеника Италији. Исто тако, симпатизери и идеолози Комунистичке партије Југославије су пре, а нарочито после 1945. године, врло често истицали наводну продају територија како би претходни систем учинили не-легитимним, чиме су хтели да утврде сопствени револуционарни легитимитет⁵².

Један од разлога, због чега је Италија окупирала делове Јадрана, након рата, био је везан и за снагу италијанске војске у то време. Тада је војна сила била доминантан чинилац у међународним односима, тако да Краљевина СХС није имала адекватне војне снаге којима би подупрла политичка настојања у разграничењу са Италијом. Тешко је било супротставити се сили која је, са копненом војском од 4.500.000 војника и морнарицом од 122.000 официра и војника у новембру 1918. године, тада држала у просеку 20-30 дивизија на деловима, од Албаније до Корушке. Насупрот таквој војсци, била је једва наоружана, ратом ослабљена и изнурена српска војска и двадесетак хиљада војника, без правих комуникација у позадини фронта. Према моћној италијанској флоти није стајао ни један југословенски брод, а против две српске ескадриле, често без горива, стајале су 84 италијанске ескадриле и 500 хидроавиона. Према италијанској ратној индустрији у пуном замаху стајале су разрушене фабрике крагујевачких завода, спорадична слагалишта аустроугарске опреме и британско-француска помоћ за 150.000 војника, и то према Конвенцији из лета 1918., а чија важност је истицала септембра 1919. Осим тога, Италија је имала само један фронт, а малобројне југословенске снаге морале су да држе позиције дуж демаркационих линија на свим странама осим према Грчкој. Те демаркационе линије су често прерастале у праве фронтове. Па ипак, постојала је одлучност да се свако даље надирање Италијана преко постојеће демаркационе линије енергично заустави, о чему сведоче потези за одбрану Боке Которске и Сплита⁵³.

⁴⁹ Славко Кватерник је био један одоснивача усташког покрета и заменик Анте Павелића. Један од вођа НДХ.

⁵⁰ Један од вођа усташког покрета. Убијен од стране Анте Павелића, због тога што је Перчецова љубавница Јелка Погорелец била сарадник југословенске полиције.

⁵¹ Бјелајац М., нав. дело, стр. 114

⁵² Бјелајац М., нав. дело, стр. 115

⁵³ Бјелајац М., нав. дело, стр. 117

Слабост Војске Краљевине СХС није била тајна. О томе су извештавали британски и француски аташеи и посланици, као и италијански официри. Уз то, Краљевина СХС није могла рачунати на подршку ратних савезника: Британија је подржавала Италију, а њени војни представници су уско сарађивали против интереса Краљевине СХС, као што је то било у Албанији. Француска је врло брзо, већ у децембру, демобилисала већи део своје ратне армије и попустила је захтевима Италије желећи да је придобије за политику што строжијег ограничавања Немачке. Војска САД се, након примирја, врло брзо враћала кући⁵⁴.

Италија је, тада, значи, била у одличној позицији, јер није било адекватне војне силе савезничких земаља, која би заштитила захтеве Краљевине СХС, а југословенска војска није могла да се упусти у конфронтацију са Италијом, са неким изгледима на успех. Једино је постојала могућност економског притиска од стране САД, али то није могло бити изведено. Италија је сама одређивала шта јој је у интересу, усклађујући своје и унутрашње и спољне потребе. Отворено питање граница према Италији и даље продужавање стања неизвесности још више су исцрпљивали југословенску војску и државу. Она су укључивала одлагање почетка поморског и трговачког саобраћаја, несметано коришћење јадранских лука, као и прелазак на мирнодопске услове. Осим проблема са Италијом, постојали су проблеми и са Албанијом, Бугарском и Мађарском, које је Италија подстрекавала на субверзивну делатност против нове државе. Осим тога, Италија је, за исти циљ, ангажовала и унутрашње снаге у Краљевини СХС, пре свега, обезбеђењем великих материјалних средстава⁵⁵.

9. Закључак

Последице Споразума се осећају и данас. То се, пре свега, односи на поменуте односе српског и хрватског народа. Ако би требали да одговоримо на већ постављена питања да ли је за Србију било боље да је прихватила понуду савезника из 1915. године, морамо рећи, да би морали да размишљамо онако како су тада размишљали и Никола Пашић и остали српски политичари. Положај Србије у 1915. години и касније је био веома тежак. Губитак великог дела народа, уништење војне опреме, разарање земље су били разлози који су налагали другачије размишљање од онога које се даје са једне временске дистанце од једног века. Југословенска опција је била изнуђена. То је била једина могућност да се сачувају одређене територије, како Србије, тако и бивше Аустро-Угарске на којима су живели Срби. Тада је заједничка држава одговарала свима, али касније су догађаји демантовали ту жељу за заједничким животом. Осим тога, чињеница је да су Србији, као земљи победници, нуђене територије, али уз одрицање од делова који су раније припали Србији, односно, за које се Србија изборила у претходним ратовима. Значи, проблем је и тада, а и касније, био велики број српског становништва који је живео на територији Хрватске и Босне и Херцеговине.

Иначе, Пашић је и раније, пре закључења Споразума говорио да се, у потпуности, не слаже са трговином око територија. Наиме, Спалајковић је Сазонову пренео телеграм Николе Пашића, који је упућен 24. марта 1915. године, а који се односио на чињеницу да је жеља Тројног споразума да се у Европи створи такво стање, у коме ће бити обезбеђена

⁵⁴ Бјелајац М., нав.дело, стр. 118

⁵⁵ Бјелајац М., нав.дело, стр. 119

слобода свих народа и будући рад око стварања благостања, заједничког и културног напретка. Он наводи да се наведено неће моћи остварити, ако се будуће уређење Европе утемељи на давање територија једне државе другој, као награда за улазак у рат или испуњење неких других услова. Ако се Италији доделе територије, на којима живе Срби, Хрвати и Словенци, то ће међу јужним Словенима изазвати незадовољство, које ће у блиској будућности довести до већих конфликта између Италије и јужних Словена. Овај сукоб може бити извор нових сложених ситуација, како на Балкану, тако и у Европи. Тиме ће се постићи све супротно од оног што дефинише Тројни споразум. Аустроугарска и Немачка су задњих година радиле на томе да добију и учврсте своју превласт на Јадрану, док су државе Тројног споразума сматрале да Јадранско море мора да остане светско трговачко море, које је отворено и доступно свима. Срби, Хрвати и Словенци имају тежњу да у потпуности онемогуће Немце да заузму Јадран, тако да су јужни Словени до тада били природни непријатељи економског продирања Немаца и њихове насилне експанзивности на Јадрану.

Након Првог светског рата, примирје у Падови које је склопљено 3. новембра 1918. године омогућило је Италији да окупира делове бивше Аустроугарске (оне које су биле дефинисане Споразумом). Србија је приговорила том акту, али су Енглези и Клемансо⁵⁶ одговорили да ће територијална питања бити предмет будућих мировних преговора. Још су рекли да немају ништа против тога да Србија као савезничка земља, војно запоседне Босну и Херцеговину⁵⁷. Територија Аустро-Угарске је посматрана као непријатељска територија, на коју су једнако полагали право и Италија и Србија. Италијани су окупирали источну обалу Јадрана, на југу су окупирали Албанију (Валона и Скадар), а такође, искрцали су се и у Бару и Улцињу. Српска војска је, због тога, хтела да заузме положаје према Дубровнику и Сплиту, а једна јединица српске војске дошла је и до Ријеке. Српска војска је ушла и у Љубљану и Загреб, на позив Народног вијећа⁵⁸. Средином новембра 1918. године догађали су се оружани инциденти на демаркационој линији према Албанији. Осим тога, Италија је због династичких веза са краљем Николом Петровићем, настојала да створи независну Црну Гору, а ни владе савезничких земаља нису, у почетку, подржавали уједињење Србије и Црне Горе⁵⁹. Исто тако, био је неизвештан положај Срба у Хрватској, ако Хрватска постане независна држава. Због свега тога, једини решење, по мишљењу владе Србије, било је стварање заједничке државе. А, мора се рећи, да су и Далмација и Словенија једини спас виделе у уједињењу са Србијом.

Из овог се види да је Србија, ради интереса, не само српског народа који је живео ван Србије, ушла у ризичну игру стварања заједничке државе, чиме је омогућена државност и других народа на територији Краљевине СХС, а касније Југославије. Она је у томе била онемогућавана, не само од стране Италије и појединих савезница, већ и од појединих чланова Југословенског одбора, као и других припадника појединих јужнословенских народа на овом тлу, који су истицали сопствени интерес и интерес само свог народа.

* * *

⁵⁶ Жорж Клемансо (1841.-1929.) истакнути француски политичар, председник владе и министар рата, учесник мировне конференције у Версају.

⁵⁷ Николић К., нав. дело; Глигоријевић Б., Краљ Александар Карађорђевић, Београд, 2002, II к., стр.5

⁵⁸ Николић К., нав. дело; Глигоријевић Б., нав. дело, стр.5

⁵⁹ *Ibidem*

LONDON AGREEMENT (1915)

Summary: London Agreement was signed in 1915 as a concession to Italy by the countries of the Entente, in connection with the entry of Italy into the war against Austro-Hungary and Germany. London Agreement related to giving Italy the territories which were located in Dalmatia and Istria. In this division, some territories have been given to the Serbia, Montenegro and Croatia. But some of the countries of the Entente were required of Serbia to cede part of Macedonia to Bulgaria. Due to the London Agreement, the relations between Serbia and Italy were disturbed, and the relations between Serbia and Russia were questionable. In addition, some members of the Yugoslav Committee were against a Serbian influence in the creation of the new state, and against the division of the territory, which was defined by the Agreement. Although after the First World War were missing Austro-Hungarian Empire and Czarist Russia, which led to further questioning the importance of the London agreement, Italy has asked for the fulfillment of the provisions of this act and forcibly occupied territories that received the contract. Such a situation could lead to a war between Serbia and Italy. On the other hand, there is the myth of the sale of these lands by Serbia, which was created by Croatia and Slovenia. consequences of that myth are felt today.

Keywords: London agreement, The Austro-Hungarian Empire, Italy, Serbia, Nikola Pašić, Frano Supilo, Sazonov, Sonino.